

3. Ковалев В.А. Вопросы теории публицистики / В.А. Ковалев // Русская словесность. – 1985. – № 1. – С. 57–72.
4. Кульчицький О. Іван Мірчук – дослідник української духовності / Олександр Кульчицький // Хроніка-2000. – Вип. 37-38. Україна: філософський спадок століть. – К., 2000. – С. 53–65.
5. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / Богдан Лепкий ; упорядкув. та передм. Н. Білик, Н. Гавдици ; прим. Н. Білик, Н. Гавдиди, Л. Білик. – К. : Смолоскип, 2011. – Т. 2. – 616 с.
6. Погрібний А. До розуміння феномена письменницької публіцистики / Анатолій Погрібний // Слово і Час. – 2007. – № 4. – С. 45–52.

***Анотація.** У статті досліджується публіцистичний дискурс Б. Лепкого, спрямований на розкриття взаємозв'язків фактів минулого й сьогодення. Доводиться, що публіцистика письменника виводить у загальний історіософський контекст бачення ним минулого, сучасного й майбутнього української нації, формування передумов державної незалежності.*

***Ключові слова:** письменницька публіцистика, національна історія, історіософський контекст, історичне буття, нація, держава.*

***Summary.** In the article the historiosophical context of Bohdan Lepkiy's publicistic discourse as the immanent feature of his individual thinking and outlook, which is based on correlation of past and present facts, comprehension of Ukrainian people historical reality and realization of the individual's role in the history are analyzed. The writer's publicism as the specific genre and stylistic kind of publicism and at the same time as the independent form of author's literary activity is researched as an extremely interesting material for studying of one more feature of author's aesthetic system, his world outlook positions, his living and social ideals, expression of his civil position, moral and aesthetic values, peculiarities of his artistic thinking.*

B. Lepkiy's publicism, published in periodicals of that time (the end of the XIXth – beginning of the XXth century), helps to understand the turning point in recent history of Ukraine, especially in the context of historiosophical reflection of nation development and forming of state independency. The most actual in writer's publicistic works became the Cossack period, especially B. Khmelnytskiy's and I. Mazepa's National struggles, state developing works of great hetmans in the context of relations between Moscovia and Poland. The historiosophical context of Lepkiy's publicistic works includes the problem of individual's role in society history, problem future times of Ukrainian state, thoughts about national complex of "maloros", which breaks the state developing processes of Ukrainian people, about specific role of Ukrainian people in struggle against Bolsheviks.

The article proves the fact that Bohdan Lepkiy's publicistic works provide the considerable material for the conversation about difficult historical destiny of Ukrainian people, especially it inputs into general historiosophical context his own vision of past, present-day and future of Ukrainian nation, forming of preconditions for state independency.

***Key words:** writer's publicism, national history, historiosophical context, historical being, nation, state.*

Отримано: 12.02.2015 р.

УДК 82.091

Іконнікова М.В.

СИСТЕМА ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ КОНЦЕПТІВ У РОМАНІ ГРЕМА СВІФТА «ЗЕМНОВОДНИЙ КРАЙ»

Творчість Грема Свіфта, одного з найбільш оригінальних романістів сучасної Британії, демонструє, за оцінками багатьох провідних літературознавців [див. : 1; 2; 7; 8], тяжіння до формування ускладненої, багатопланової концептивної системи. Дослідники відзначають, що в романах Свіфта «Земноводний край», «Останні розпорядження», «Світло дня» органічно поєднуються фантазійно-емоційний і інтелектуальний плани розповіді. Так, відомий літературний критик і авторитетний університетський професор Оксфордського університету К. Х'юїтт наголошує, що Свіфт «на сьогоднішній день є чи не найкращим британським романістом»; він – «реаліст, якого живо цікавлять марення і фантазії його персонажів; винахідник складних сюжетів, який потім розплутує їх, ставлячи запитання про роль випадку, долі й особистого вибору; і романіст-інтелектуал, який виражає свої ідеї за допомогою емоційно насичених символів...»

[6]. Очевидно, що в цій характеристиці акцентується екзистенціальна природа проблем, що піднімаються в творах письменника. Однак ні процитована дослідниця, ні інші літературознавці, які писали про Свіфта, зокрема російські й українські [3; 4; 5], не вдавалися до детального аналізу особливостей художнього втілення в його романах сутнісних проблем людського існування. Відтак акцентована в назві даної розвідки тема є вельми актуальною і потребує пильної дослідницької уваги.

Мета пропонованої розвідки полягає в тому, щоб виявити особливості художнього втілення в романі «Земноводний край» низки концептів, пов'язаних із екзистенціальними засадами людського існування, – *пам'ять, любов, травма, страждання, виживання, відновлення, допитливість, хаос, порядок, час, тіло, народження, смерть* тощо. При цьому висувається гіпотеза, згідно з якою багатопланова система концептів роману є основним засобом вираження авторської позиції щодо розуміння нерозривного зв'язку соціального, природного й особистісно-екзистенційного буття та амбівалентного смислу результатів людської діяльності.

Система художніх концептів роману може бути виявлена на трьох основних і тісно взаємопов'язаних сюжетно-образних рівнях роману: онтологічному (*вода, земля* і їхні варіанти-комбінації *мул, болото, торф, вогонь, повітря, час, простір, рух*); соціально-історичному (*історія, війна, політика, хаос, порядок, етнос, нація, суспільство, спільнота, родина*); власне екзистенційному (*допитливість, любов, народження, смерть, пам'ять, провина, гріх, травма*).

Кожний з цих трьох рівнів художнього втілення концептів відповідає трьом векторам проблематики роману, але особливо важливим і структуротвірним щодо решти є рівень екзистенційний, оскільки людська екзистенція, що акумулюється у формулі «Я і мої обставини», попри свою очевидну автономність і самодостатність, актуалізується лише в колі інших проявів Буття.

Системність концептів як у межах певного рівня, так і в цілому забезпечується специфічною побудовою нарративу в романі. Свіфт організує розповідь таким чином, що в описі різних аспектів всезагального, Великого Буття мають місце відповідності, своєрідні ізоморфні феномени, які перехрещуються і взаємовіддзеркалюються. Якщо у природі онтологічна амбівалентність проявляється насамперед у функціонуванні такої специфічної пограничної субстанції як «мул» (*англ. silt*), що виражає потенційну й водночас реальну перманентну трансформаційність природного буття, то в людському існуванні, на фізіологічному й емоційно-духовному його рівнях цій субстанції відповідає «флегма» (*англ. phlegm*) – специфічний конститuent крові, що породжує пасивність і покірність як виразників життєвої позиції людини (порівн. у романі: «A muddy, silty humour» [9; далі роман цитується за цим джерелом] – «вязкий, замулений стан душі»). У 51-му розділі роману, що так і називається – «Про флегму» – дається ціла низка визначень цієї субстанції, і на самому початку наратор експліцитно фіксує її амбівалентну природу: «An ambiguous substance...».

Із «флегматичним» станом людського існування вступає в дискурсивно-амбівалентні зв'язки концепт *curiosity* – *допитливість*. Варто відзначити, що слово *curiosity* зустрічається в тексті роману щонайменше 53 рази і залежно від конкретного контексту його можна перекласти по-різному: *допитливість, цікавість, інтерес, дивина, курйоз*. *Curiosity* – це особлива людська інтенція, що виражає невідворотне прагнення людини до пошуку, віднайдення відповідей на незліченні *чому*, що повсякчас постають перед нею. Філософсько-екзистенційному запитанню «чому» присвячено окремий розділ роману, в якому наратор, учитель історії Том Крік, звертаючись до своїх учнів, намагається пояснити людську допитливість самою природою людини: «Ще одна дефініція: Людина є твариною, що потребує пояснень, твариною, яка запитує *Чому*» («Another definition: Man, the animal which demands an explanation, the animal which asks *Why*»).

Запитальне слово «чому» (у граматичному вираженні і сполучник, і прислівник, і окличне слово) у даному контексті виступає вербальним еквівалентом концепту *curiosity*, тому наратор неодноразово наполягає, що *curiosity* відрізняє людину від тварини («distinguishes us from the animals») і є її, людини, основоположною сутністю, «природною і фундаментальною основою існування» («our natural and fundamental condition»), «життєвою силою» («vital force»). Однак у *curiosity* закладений амбівалентний сенс, адже вона породжує нетерплячість («the itch of curiosity») і може призвести до непередбачуваних наслідків. Власне, у романі так сталося з Томом і Мері, які змушені заплатити дорогу ціну за власну «допитливість», ставши спочатку опосередкованими винуватцями смерті Фредді Парра, а потім вдавшись до таємного аборту, що надалі зумовив трагедію всього їхнього життя.

Допитливість вступає у доволі складні стосунки з таким ключовим концептом людської екзистенції, як *любов/кохання*. Невипадково наратор, характеризує багатомірність допит-

ливості, називає її також «інгредієнтом кохання» («ingredient of love»). *Curiosity* спричиняє в людському існуванні все, зокрема й любов, і водночас передає любові свої амбівалентні якості. Хенрі Крік, намагаючись пояснити своєму неповноцінному синові, сутність кохання, називає її «гарним почуттям» («A good feeling»), наполягає, що це «дуже важлива штука. Чудесна. Найпрекрасніше з усього, що лиш є на землі» («it's a very important thing. It's a wonderful thing. It's the most wonderful thing there is...»).

Водночас любов виступає і джерелом душевного травматизму, сердечного болю, викликаючи тим самим і окремого роду *curiosity*, що набуває сенсу здивування-збентеження перед таємницями і парадоксами кохання. В такому випадку допитливість неминуче супроводжується сумом і болем (порівн.: «heartache, too, inspires its own sad curiosity»).

Те, що трапилося з основними персонажами роману – Томом Кріком і Мері Меткафом у їхнього підліткового віці, стало непроминальною травмою і викликало як фізичні, так і екзистенційні страждання. До смерті Фреді Парра, їхнього однолітка, вбитого братом Тома Діком через ревності, спровоковані Мері, «земноводний» край, де мешкали герої, був для них свого роду Раєм. Раювання припинилося після цієї смерті і смерті їхньої ненародженої дитини (внаслідок «сексуальної допитливості», яку проявляє Мері, уподібнюючись таким чином до біблійної Єви). Так у романі актуалізуються екзистенційні концепти провини і гріха (з очевидним відсиланням до архетипу первородного гріха), що породжують в обох персонажів посттравматичний стресовий розлад, що по-різному проявляється і дається взнаки упродовж всього їхнього наступного життя. Симптоматично, що коли Мері у віці п'ятдесяти двох років викрадає у супермаркеті з дитячої коляски немовля і називає його Божественним дитям, то це може бути потрактовано не лише як інтенція немолодої жінки компенсувати втрачені можливості материнства, а й як її неусвідомлене прагнення повернутися до Раю, виправити вчинений гріх й спокутувати в такий спосіб екзистенційну провину.

Любов у романі постає також і різновидом егоїзму, нездорової амбітності, безумства і навіть злочину. Це проглядається, наприклад, у батьківській любові фермера Харолда Меткафа, який спершу хотів виростити зі своєї доньки «мадонну» і відправив Мері навчатися в монастирську школу святої Гуннхільди, а після її гріхопадіння на три роки заточив у своєму помісті. Ернст Аткинсон (дід Тома Кріка по материнській лінії), поглинутий ідеєю рятування світу й людства, з любові до нього примушує свою доньку Хелен народити від нього майбутнього «Рятівника світу». Натомість від цього протиприродного шлюбу народжується неповноцінна в розумовому відношенні дитина, яку, тим менше, матір любить беззастережною любов'ю. Відтак виявляється, що рятування людства не може ґрунтуватися на егоїзмі, а передбачає повсякденну турботу і любов.

Травма як ключовий екзистенційний концепт роману мотивується цілою низкою сюжетних епізодів. Так, із розповідей Тома Кріка стає зрозумілим, що він несе в собі травму участі у другій світовій війні, посилену ще й тим, що його батько був солдатом першої світової, з якої повернувся з надломленою психікою і довгий час лікувався у спеціальній клініці. Том Крік був свідком, як він висловлюється, «руїн світу» («a vision of the world in ruins»), і це також стало непроминальною травмою, порівнюваною з відвідуванням концтабору («No tours of the death-camps»). Саме в той період, під час перебування у повоєнній Німеччині в Тома Кріка сформувалося стійке бажання стати вчителем історії, щоб зрозуміти її сенс і роль у житті окремої людини.

Екзистенційна травма головного героя роману посилюється також усвідомленням і важким переживанням того факту, що на ньому фактично припиняється історія двох родин – Кріків і Аткинсонів, єдиним нащадком яких він поки що залишається. Російська дослідниця творчості Свіфта Ольга Джумайло слушно відзначає, що в цьому розрізі важливим є й те, що звільнений з посади вчителя Том Крік втрачає і своїх учнів («прийманих дітей»), «нащадків пам'яті роду у широкому й вузькому сенсах». Відтак «детективно-історичне» запитання «чому» оголює для Кріка власну марноту і помилковий пафос...» [1, 68].

Для розуміння авторського трактування центральної екзистенційної колізії роману і загалом системи екзистенційних мотивів важливе значення має нарративна структура роману. Розповіді Тома Кріка, органічно поєднуючи в єдине художнє ціле «подію розповіді» і «подію розповідання», набувають у романі сенсу відчайдушних спроб віднайти смисл в історії і людському існуванні, що почасти постають хаосом, незбагненим збігом випадковостей. Крікові «історії» насичені емоційними рефлексіями і загалом можуть сприйматися як свого роду ламентация, «екзистенційний» крик. Порівн., наприклад, такий фрагмент: «Does he see the future as only aperpetuation of the present? Does he see what the future will bring? Does he see that the fate of the future <...> will be only to lament and wearily explain the loss of his confident sentiments? Which way do we go? Forwards to go backwards? Backwards to go forwards?» («Чи

не бачить він майбутнє виключно як нескінченне тривання теперішнього? Чи бачить він те, що принесе з собою майбутнє? Чи бачить він те, що долею майбутнього стане лише оплакування і втомлене пояснення втрати впевненості? Куди ми йдемо? Вперед, щоб повернути назад? Назад, щоб іти вперед?»).

Концепти людського існування вступають у доволі складні стосунки з історичним процесом. Власне еволюційний поступ людства, розвиток науково-технічної складової людської цивілізації забезпечується зацікавленістю найбільш допитливих представників людської спільноти у пізнанні таємниць природи. Том Крік акцентує: «Зауважте, яку боротьбу, яке кипіння пристрастей, які затрати енергії і невтомні пошуки породжує людська допитливість» («Witness the strife, the entanglements, the consuming of energy, the tireless searching that curiosity engenders»). Один із учнів Тома Кріка, Прайс, не бажає слухати, як він висловлюється, «казки» про минуле, адже історія дійшла до «точки свого кінця»: «“The only important thing about history, I think, sir, is... that it's got to the point where it's probably about to end.”...». Прайс є членом Холокост-клубу, його обличчя покрите густим шаром білого гриму, що вказує на страх перед ядерним Апокаліпсисом, до якого веде людство «історія».

Дискутуючи з Прайсом, Том Крік сам постійно наголошує, що технічно-цивілізаційний поступ часто несе з собою втрату людяності і духовності. Так, прагнення Аткинсонів, «людей землі», практичних, енергійних і амбітних мешканців гір, що спустилися в долини Фен, до промислового облаштування земноводного краю (невипадково на могилі Томаса Аткинсона, засновника роду і піонера перетворення земноводного краю, було викарбувано латиною: *qui flumen Leemet navigabile fecit* (Хто зробив судноплавною річку Лім)), приводить до того, що «люди води» (такі, як Кріки, що жили на воді і з води та всього того, що на ній та в ній мешкало) втрачали засоби до існування і самий сенс свого існування. З точки зору Білла Клея, «взірцевого» першопредка Тома Кріка, «природної людини», «висохлого окультиста», як його іронічно називає наратор, всі нібито прогресивні діяння Аткинсонів сприймаються як «загибельні» («drainage schemes spelt the doom of his kind»).

Як учитель історії Том Крік усвідомлює всю складність відношень людської екзистенції і історичного процесу. Навіть сприймаючи історію як позірно хаотичний ланцюг трагічних подій, людина «з цікавості» невтомно намагається осмислювати накопичений досвід і надавати йому певного змісту. Один із найбільш ефективних засобів такого надання є розказування історій, зв'язна розповідь як засіб досягнути і пояснити той чи той феномен людського буття. Тому наратор встановлює безпосередню взаємозалежність між *curiosity* і *story-telling*, стверджуючи, що перше живить собою друге: «feeds our desire to hear and tell stories». Людина названа в романі «твариною, яка розповідає історії» («story-telling animal»), і сам процес «розповідання історій» набуває в романі значення рятівного засобу від «жаху історії».

Таким чином, система концептів людського існування відіграє першочергову роль у формуванні буттєво-екзистенційної проблематики роману Грема Свіфта «Земноводний край». Концепти *кохання, смерть, допитливість, провина, гріх, пам'ять, травма, травматичний досвід* набувають оригінального художнього втілення на трьох рівнях структури роману, що відповідають трьом основним векторам багатопланової проблематики твору: буття людини в Природі; життя в Соціумі й Історії; власне екзистенційна складова існування, що має інтроспективну інтенціональність.

Вивчення екзистенційної складової роману Г. Свіфта «Земноводний край» пов'язане із соціально-філософськими аспектами проблематики твору (зокрема, з трактуванням історичного процесу як коловороту історії, інтертекстуальними зв'язками з англійською класичною літературою, жанровими аспектами, наративною структурою твору), а також із художньою системою роману в цілому. Відтак запропонована розвідка відкриває подальші перспективи дослідження творчості Г. Свіфта.

Список використаних джерел

1. Джумайло О. А. Английский исповедально-философский роман 19802000 гг. : Дисс. ... докт. филол. наук. / О. А. Джумайло. – Ростов-на-Дону, Южный федеральный университет, 2014. – 395 с.
2. Дудкина М.В. Ретроспекция в романе Грэма Свифта «Водоземье» [Электронный ресурс] / М.В. Дудкина // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 9. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/09/37788>
3. Крамар В. Б. Наратив Джона Апдайка, Грема Свифта і Джуліана Барнса (компаративістський аспект) / В. Б. Крамар // Наукові праці [Текст] : науково-методичний журнал. – Філологія. Літературознавство / ред. Л. П. Клименко [та ін.]. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Т. 193. – Вип. 181. – С. 40-44.

4. Стринюк С. А. Субъективная проза Грэма Свифта: проблема характера и концепция личности в романе «Водоземье» // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2013. – Вып. 4(24). – С. 185-191.
5. Трынкова О. В. Концепт «HISTORY» в составе метафорических моделей в англоязычном постмодернистском романе [Электронный ресурс] / О. В. Трынкова // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2008. – № 2. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-history-v-sostave-metaforicheskikh-modeley-v-angloyazychnom-postmodernistskom-romane>
6. Хьюитт К. О Грэме Свифте: Современный английский романист. Семьи, наваждения и «Последние распоряжения» [Электронный ресурс] / Карен Хьюитт // Иностранная литература. – 1998. – № 1. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/inostran/1998/1/hewitt.html>
7. Bentley N. Graham Swift, Waterland / Nick Bentley // Contemporary British Fiction. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2008. – P. 131–40.
8. Bradbury M. The Modern British Novel / Malcolm Bradbury. – London : Penguin Books, 1993. – 542 p.
9. Swift, Graham. Waterland [Электронный ресурс] / Graham Swift. – Режим доступа : <http://www.freebestread.com/Other/waterland.html>

Анотація. У статті аналізується система концептів людського існування та їх роль у формуванні буттєво-екзистенційної проблематики роману Грэма Свифта «Земноводний край» («Waterland»). Зазначається, що концепти кохання, смерть, допитливість, провина, гріх, пам'ять, травма, травматичний досвід набувають оригінального художнього втілення на трьох рівнях структури роману, що відповідають трьом основним векторам багатопланової проблематики твору: буття людини в Природі; життя в Соціумі й Історії; власне екзистенційна складова існування, що має інтроспективну інтенціональність.

Ключові слова: концепт, система екзистенційних концептів, екзистенція, допитливість, любов, смерть, провина, гріх, пам'ять, травма.

Summary. The existential concepts (such as love, death, curiosity, guilt, sin, memory, trauma, traumatic experience) have an important functional significance in the novel. These concepts pointed out at the fundamental problems of Human Being.

The system of existential concepts has three levels of fiction embodiment: it is linked with three levels of the novelistic problems: Human being in Nature (water, land, and their variants and combinations: marsh, silt, fire, air, time, space, movement); Human being in Society and History (history, war, politics, order, chaos, community, family); individual and private existence (curiosity, love, birth, death, guilt, sin, memory, trauma). However, it is important that all concepts are inseparable. The differentiation is relative, each of the concepts belongs to various levels of the problematics simultaneously and is actualized according to the context.

Two universal concepts of the novel are curiosity and trauma. The concept curiosity expresses the eternal human desire for knowledge of its essence and definition the personal role in the socio-historical existence. It has a semantic ambivalence, connecting the positive intentionality of human curiosity and a potential threat to the unintended consequences of its implementation. The concept trauma results from hard life experience. Tom and Mary, the main characters of the novel, indirectly became responsible for the death of Freddie Parr; their «sinful love» caused the death of their unborn child. So they had lost the Paradise. This led to the fact that in their «adult life» they are deprived of hope and happiness. Mary became insane; Tom as a teacher of history and the last descendant of two families – the Cricks and the Atkinsons – seeks a spiritual son and tries to overcome the burden of the past («evil memory») by telling various «real» and «fairy» tales to his pupils. The narrator gives a special definition for Man – «STORY-TELLING ANIMAL». «Story-telling» becomes a means of salvation for humanity from the «Horror of History».

Key words: concept, system of existential concepts, existence, curiosity, love, death, guilt, sin, memory, trauma.

Отримано: 19.01.2015 р.